

הרב אהרן ליכטנשטיין

עלייה להר הבית בימינו

עלייה להר הבית היא נושא טעון במקצת. בשיעור זה נעמוד על ההיבטים ההלכתיים בלבד, ולא על שאר ההיבטים אשר אין לזלזל בחשיבותם.

את נושא העלייה להר הבית בזמננו ניתן לחלק לשתי שאלות שונות:

1. האם קיים איסור כלשהו לעלות להר הבית?

2. במידה ויש איסור שכזה, באילו הגבלות, אם בכלל, ניתן בכל זאת לעלות להר הבית.

באופן כללי, קיימים מספר שאלות ודיונים על הר הבית ומקום המקדש. אזור המקדש מתחלק לכמה אזורים: קודש הקדשים, ההיכל והר הבית. חלוקה זו היא חלוקה מדאורייתא, כאשר בין ההיכל להר הבית ישנה חלוקה פנימית לאזורים, חלוקה ברמת הדרבנן. כמובן שככל שאזור קדוש יותר - הכניסה אליו חמורה יותר, גם בלי קשר לשאלות טומאה וטהרה.

האזורים השונים של המקדש

קודש הקדשים

קודש הקדשים - הכניסה אליו מותרת רק לכוהן הגדול ביום הכיפורים.

ההיכל

ההיכל - קיים איסור ביאה ריקנית, כלשון חז"ל. אמנם, בנושא זה קיימת שאלה ביחס לדעת הרמב"ם (הלכות ביאת המקדש פ"ב ה"א-ב):

"אין כהן גדול נכנס לקדש הקדשים אלא מיום הכפורים ליום הכפורים, וכהן הדיוט נכנס לקדש לעבודה בכל יום.

והזהרו כל הכהנים שלא יכנסו לקדש או לקדש הקדשים שלא בשעת עבודה, שנאמר 'ואל יבוא בכל עת אל הקדש' - זה קדש הקדשים, 'מבית לפרוכת' - להזהיר על כל הבית."

הדינים הללו הם על בסיס הגמרא במנחות בדף כז ע"ב. מדברי הרמב"ם משמע שהאיסור להיכנס שלא בשעת עבודה מוטל על הכהנים בלבד, ולא על ישראל. ייתכן שהסיבה לכך היא שהכהנים שייכים לעבודה במקדש, ולכן חל עליהם האיסור להיכנס להיכל שלא בשעת עבודה. בכל אופן, בגר"א נקודה זו אינה מופיעה, והרושם העולה מדבריו הוא שביאה ריקנית להיכל אסורה על כל אחד ואחד.

העזרה

בתורה, בכמה מקומות, המונח "קודש" מתייחס הן לקודש הקדשים והן להיכל. רמת הקדושה הבאה היא קדושת העזרה: יש בה קדושה מסוימת, אך המונח "קודש" אינו מתייחס אליה.

את הגדרת מקום העזרה ניתן למצוא ברמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"א ה"ה):

"ואלו הן הדברים שהן עיקר בבנין הבית: עושין בו קדש וקדש הקדשים, ויהיה לפני הקדש מקום אחד והוא הנקרא אולם, ושלתן נקראין היכל. ועושים מחיצה אחרת סביב להיכל רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר, וכל המוקף במחיצה זו שהוא כעין חצר אהל מועד הוא הנקרא עזרה, והכל נקרא מקדש."

בעזרה, נראה שאין איסור ביאה ריקנית. אמנם, קיימים בה איסורי התנהגות מסוימים, שהעקרון המנחה אותם הוא האיסור על אדם להרגיש ניוח מדי בהגיעו לעזרה, כאילו הוא נמצא בסלון ביתו. הדברים באים לידי ביטוי בעיקר בנושא השינה והישיבה בעזרה. בכמה מקומות מוזכרת ההלכה המפורסמת:

"אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד."

נציין שלא ברור אם איסורים אלו הם מדאורייתא או מדרבנן, והדבר נתון במחלוקת בגמרא במסכת זבחים בדף ט"ז.

הר הבית

גבול העזרה הוא הגבול שבין מחנה הכהונה לבין מחנה הלוויה. רמת הקדושה הבאה, מעבר לעזרה, היא קדושת הר הבית. בהר הבית יש הגבלה מסוימת על כניסה סתמית, מצד הפגיעה באווירה המתבקשת שם. איסורים אלו שייכים למה שמופיע בתורה בכמה מקומות: מצות מורא מקדש.

המקור לכן הוא במשנה בברכות פ"ט מ"ה:

"לא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובפגדתו, ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא, ורקימה מקל וחמר."

בגמרא על משנה זו יש פירוט נוסף של האיסורים, אך אין היא מוסיפה על העיקרון המופיע במיונה. הגמרא מסבירה שהציווי הוא שלא ינהג במקדש כבביתו.

הרמב"ם מוסיף דין נוסף על דברי המשנה והגמרא (הלכות בית הבחירה פ"ז ה"א-ב):

"מצות עשה ליראה מן המקדש, שנאמר ומקדשי תיראו. ולא מן המקדש אתה ירא, אלא ממי שצוה על יראתו.

ואי זו היא יראתו? לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו, או באפונדתו, או באבק שעל רגליו, או במעות הצרורין לו בסדינו, ואין צריך לומר שאסור לרוק בכל הר הבית, אלא אם נזדמן לו רוק - מבליעו בכסותו. ולא יעשה הר הבית דרך שיכנס מפתח זה ויצא מפתח שכנגדה כדי לקצר הדרך, אלא יקיפו מבחוץ. ולא יכנס לו אלא לדבר מצוה."

לא יקרב אליכם: ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל: ואני הנה לקחתי את אחיכם הלויים מתוך בני ישראל, לכם מתנה נתנים לה' לעבד את עבדת אהל מועד: ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם, עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת:"

הרמב"ם, על פי המשניות העוסקות במצווה זו, פוסק בפ"ח ה"ח שמצווה זו חלה גם על הר חבית:

"והיכן היו הלויים שומרים? על חמשה שערי הר הבית, ועל ארבע פנותיו מתוכו, ועל ארבע פינות העזרה מבחוץ שאסור לישב בעזרה, ועל חמשה שערי העזרה חוץ לעזרה שהרי הכהנים שומרים על שער המוקד ועל שער הניצוץ - הרי שמנה עשר מקום."

ניתן לטעון שאין כאן הוכחה שמצות שמירת המקדש חלה על הר הבית, וייתכן שהמצווה חלה רק על העזרה אך השמירה בפועל על העזרה צריכה להיעשות בשערי הר הבית; אך מצד שני - בהחלט ניתן להבין שמצות שמירת המקדש חלה גם על הר הבית. אם כן הדבר, ייתכן שהרמב"ם הבין שאם יש מצווה לשמור על הר הבית - ודאי שאסור להיכנס אליו ללא סיבה, והשומרים נדרשים להזהיר את הנכנסים מפני איסור זה.

גדרי איסור מורא המקדש

מבחינה מעשית, למצות מורא המקדש יש השלכות על אופן הכניסה המותרת להר הבית.

ראשית, אסור להיכנס שלא לדבר מצווה. כמובן שיש לדון בשאלה מהו ההגדרה של 'דבר מצווה'. שאלה זו עולה בכמה הקשרים, ובכל הקשר - התשובה היא שונה. מהו דינו של אדם חרוצה להיכנס להר כדי לחוות את התחושה המיוחדת של קרבת ה'? האם כניסה כזו נחשבת לדבר מצווה? ייתכן בהחלט שאף כניסה כזו נחשבת לדבר מצווה, ואדם המאמין שכניסה להר תקדם את יראת השמיים שלו - רשאי לעשות זאת. לפי הבנה זו, איסור הכניסה ללא סיבה חל רק על כניסה לשם טיול וכדומה.

איסור נוסף על הכניסה להר הוא האיסור להיכנס בנעל, במקל וכו'. יש להניח שההגבלות המפורטות בדברי הרמב"ם אינן ממצות את גדרי מצות מורא המקדש, ואסור לאדם להיכנס להר - לדוגמא - רכוב על אופניים, למרות שהאיסור אינו מפורש במשנה. אמנם, נראה שהאיסור המעשי המרכזי הוא להיכנס בנעליים.

הרמב"ן על התורה כותב שבכל מקום שיש השראת שכינה - אסור להיות עם מנעלים, ולכן הכוהנים עבדו יחפים. אם איסור הכניסה להר הבית במנעלים קשור לדבריו אלו של הרמב"ן - הרי שמותר להיכנס להר הבית רק יחפים לגמרי. אמנם, קשה להבין כך, כי מהגמרא בזבחים דף כד משמע שהכוהנים עבדו יחפים רק כדי להתגבר על בעיית החציצה בין כפות רגליהם לבין רצפת העזרה, ולא מחמת איסור כניסה כלשהו.

לחילופין, ניתן להבין שהאיסור להיכנס להר הבית בנעליים נובע מכך שהליכה כזו היא הליכה נורמלית, שאינה ראויה בהר הבית. אם כך, ייתכן שיהיה מותר להיכנס להר ב'מנעל מצומצם'. שאלה

הרמב"ם מוסיף את המשפט האחרון, לפיו לאדם טהור אסור להיכנס להר הבית שלא לשם מצווה. נראה שבגמרא אין מקור לדין הזה של הרמב"ם. ה"כסף משנה" מפנה להלכות בית הכנסת:

"ומה שכתב לא יכנס לו אלא לדבר מצוה, בפרק בני העיר (דף כח): אמרינן הכי לגבי בית הכנסת, וכל שכן לבית המקדש."

דין קדושת בית הכנסת מופיע בגמרא במגילה בדף כח ע"א. המשנה שם אומרת:

"ועוד אמר רבי יהודה, בית הכנסת שחרב - אין מספדין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גג פירות, ואין עוטין אותו קפנדריא, שנאמר 'השמותי את מקדשיכם' - קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש."

על משנה זו מספרת הגמרא:

"כי הא דרבינא ורב אדא בר מתנה הוו קיימי ושאלו שאילתא מרבא. אתא זילחא דמיטרא, עיילי לבי כנישתא. אמרי: האי דעיילינן לבי כנישתא - לאו משום מיטרא, אלא משום דשמעתא בעא צילתא כיומא דאסתנא."

העולה מסוגייה זו הוא שאסור להיכנס לבית הכנסת בשל סיבות צדדיות. על פי זה מסביר ה"כסף משנה" בקל וחומר שאיסור זה קיים גם בהר הבית. אמנם, ה'קל וחומר' הזה כלל איננו פשוט. אם מבינים, כמו הרמב"ן, שקדושת בית הכנסת נובעת מהיותו תשמיש מצווה, בדומה לחוטי הציצית - אזי האיסור נמצא במישור אחר לגמרי, שהרי הר הבית, לכאורה, הוא אינו 'תשמיש מצווה'. לכן, כאשר כתבה התורה "ואת מקדרה תיראו", ולדברי הרמב"ם ציווי זה כולל את הר הבית - היא החילה על הר הבית איסורים שונים לחלוטין מהאיסורים החלים על בתי כנסיות. לעומת זאת, אם מבינים שקדושת בית הכנסת היא מעין הקדש, מעין קדושת דמים - ניתן להשוות את האיסורים החלים עליו לאיסורים החלים על הר חבית, למרות שגם אז ההשוואה אינה פשוטה, שכן לא ברור אם הר הבית מצוי במעמד של הקדש מצד הבעלות הממונית.

ייתכן להסגיר שהרמב"ם הבין מסברא שציווי מורא המקדש, החל גם על הר הבית, כולל איסור להיכנס ללא סיבה, ולכן מותר להיכנס להר הבית רק לשם מצווה. נעיר שכיוון שהרמב"ם הבין שמורא המקדש שייך גם להר הבית - אזי איסור הכניסה ללא סיבה להר הבית הוא איסור מדאורייתא.

עוד ייתכן, שאיסור הכניסה שלא לצורך מצווה להר הבית מבוסס לדעת הרמב"ם על נקודה נוספת - מצות שמירת המקדש. מצווה זו נאמרה במפורש בפרשת קרח:

"ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם: וגם את אחיך מטה לוי שבט אחיך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך, ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת: ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם: ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר

מהגמרא, מאידך, כפי שראינו, עולה כדבר פשוט שבעל קרי אכן משתלח חוץ לשני מחנות, וה"משנה למלך" אכן התקשה בסתירה שבין הרמב"ם לגמרא. העיקרון המנחה את הגמרא לזיהוי אלו שמשתלחים מחוץ לשני מחנות דומה לעיקרון שהנחה את הרמב"ם - הטמאים המטמאים משכב ומושב, אך כנראה הגמרא הבינה שההגדרה הראשונית, של 'אלו שטומאה יוצאת מגופם', נובעת מחומרם שהם מטמאים משכב ומושב, אך אחרי שקבוצה זו אופיינה כקבוצה נפרדת, חמורה יותר - כל הקבוצה היא באותו מעמד, אפילו אם אחד מחבריה אינו מטמא משכב ומושב. בפרט, בעל קרי שייך לאלו ש'טומאה יוצאת מגופם', ולכן - אף על פי שהוא אינו מטמא משכב ומושב - הוא אסור בכניסה לשני מחנות.

אופי טומאת בעל קרי

התוספות על הגמרא (ד"ה ואיתקש) כותבים:

"הכא משמע דבעל קרי נמי טמא מטעם ראייה. ואומר ר"י דפליגא אההיא דריש המפלת (נדה כב.), דקאמר התם: 'בעא מיניה רבא מרב הונא: הוואה קרי בקיסם - מהו? אמר ליה: ותיפוק ליה דהוא עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה', וקאמר: 'למימרא דנוגע הוי' - פירוש, מדבעי חתימת פי האמה."

התוספות מתייחסים לשאלה העולה במסכת נידה: אישה נידה הוראה דם - דם הנידה הוא אמנם אב הטומאה, אך טומאתה אינה נובעת מכך שגופה נגע בדם הזה, שהרי אילו היה כך - האישה הייתה צריכה להיות רק ראשונה לטומאה, ולא אב הטומאה. על כורחנו, שיש להפריד בין שתי תופעות: תהליך ראיית הדם הופך את האישה עצמה לאב הטומאה, ובנפרד מכך - דם הנידה אף הוא אב הטומאה, ואדם שנוגע בו הופך לראשון לטומאה.

דיון דומה מתעורר לגבי בעל קרי: האם ראיית הקרי מגדירה אותו כטמא, או שמא טומאתו נובעת מהנגיעה בשכבת הזרע. לשאלה זו מציעה הגמרא שתי נפקא-מינות:

א. מה דינו של אדם שיצאה מגופו שכבת זרע בלי לגעת בגופו חיצונית? נגיעה בתוך גופו של האדם נחשבת ל'טומאת בית הסתרים', ואינה מטמאת את הנוגע. אם יסוד טומאת הקרי הוא בתהליך הראייה - אדם זה טמא; אך אם יסוד הטומאה הוא בנגיעה בשכבת הזרע - אדם זה אינו טמא.

ב. האם יש שיעור לשכבת הזרע? אם הטומאה נובעת מראייה - הוואה כלשהו מיטמא, אך אם הטומאה נובעת ממגע בשכבת הזרע - צריך ששכבת הזרע תהיה בשיעור מסויים.

הגמרא מקשרת בין שתי הנפקא-מינות, והתוספות הסיקו שטומאת בעל קרי היא טומאת מגע רגילה, הנובעת ממגעו של בעל הקרי בשכבת הזרע. קביעה זו רלוונטית לשתי שאלות הנוגעות לדיוננו:

א. מהו מעמד בעל קרי? אם המטמא הוא הנגיעה - הנוגע הוא ראשון לטומאה, ואם הראייה היא המטמאת - הוואה הוא אב הטומאה.

זו התעוררה ב"מנחת חינוך" (מצווה רנ"ד), ואף הוא אינו מגיע למסקנה ברורה.

טומאה וטהרה

בעיה נוספת בכניסה להר הבית נוגעת לטומאת האדם. מהסוגייה בפסחים דף סז עולה שלחלוקה לשלוש מחנות יש נפקא-מינה לשילוח טמאים:

"אמר רב חסדא: מצורע שנכנס לפניו ממחיצתו - פטור, שנאמר 'בדד ישב מחוץ למחנה מושבו'. 'בדד ישב' - לבדו ישב, 'מחוץ למחנה מושבו' - הכתוב נתקו לעשה. איתיביה: מצורע שנכנס לפניו ממחיצתו - בארבעים. זבין וזבות שנכנסו לפניו ממחיצתו - בארבעים. וטמא מת מותר ליכנס למחנה לוייה. ולא טמא מת בלבד אמרו, אלא אפילו מת עצמו, שנאמר: 'זיקח משה את עצמות יוסף עמו', 'עמו' - במחיצתו!"

מצורע, אם כן, משתלח מחוץ לירושלים. מהו דינם של טמאי מתים ושאר הטמאים? מהגמרא עולה שטמא מת (או אפילו מת ממש) מותר להיכנס למחנה לווייה ואסור להיכנס למחנה שכניה. נציין רק שחלוקה זו היא מדאורייתא, ואילו מדרבנן יש גבול נוסף, בו נעסוק בהמשך השיעור.

בימינו, כולנו נחשבים טמאי מתים, אך עובדה זו אינה מונעת מאיתנו להיכנס להר הבית. כך פוסק הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש (פ"ג ה"ד):

"טמא מת, אפילו המת עצמו, מותר להכנס להר הבית, שנאמר 'זיקח משה את עצמות יוסף עמו' - 'עמו' במחנה הלויה."

בעיית הטומאה מתעוררת רק ביחס לאנשים שאסורים להיכנס למחנה הלווייה - הטמאים בטומאה היוצאת מגופם: זב, זבה, נידה ויולדת. במציאות שלנו, אישה נידה או יולדת בזמן שטומאתה עליה - ברור שאסור לה לעלות להר הבית מתוקף איסור תורה.

לגבי גברים, טומאת הזיבה היא תופעה נדירה, ואין לה השלכות מעשיות. השאלה מתעוררת לגבי בעל קרי. הגמרא שהזכרנו בפסחים בדף סז ע"ב אומרת:

"אמר רב: 'זב' ו'כל זב' - לרבות בל קרי. מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: מחילות לא נתקדשו, ובעל קרי משתלח חוץ לשתי מחנות."

הגמרא קובעת שבעל קרי משתלח מחוץ למחנה לווייה. אמנם, הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש (פ"ג) פוסק:

"מצות עשה לשלח כל הטמאים מן המקדש, שנאמר: 'ישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש'."

ומשלחין זבין וזבות נדות ויולדות חוץ לשתי מחנות, שהוא חוץ להר הבית, מפני שהן מטמאין המשכב והמושב אפילו מתחת האבן מה שאין המת מטמא."

בעל קרי אינו מופיע ברשימת המשתלחים חוץ לשני מחנות. ואכן, מדברי הרמב"ם משמע שאכן בעל קרי מותר להיכנס להר הבית, שהרי הוא מגדיר שהמשתלחים חוץ לשני מחנות הם אלו שטמאים משכב ומושב, ובעל קרי אינו מטמא משכב ומושב.

ראשית - ברמת הדאורייתא. האם טמאים שטומאתם יוצאת מגופם וטבלו יצאו מגדר 'טמאים שטומאתם יוצאת מגופם'? במילים אחרות: האם אדם והזבל ועוד לא נטהר מצוי בקטגוריה נפרדת, שיש לה דינים מיוחדים, או שמא הוא פשוט אינו טהור, ודינו זהים לחלוטין לדיני אדם שעוד לא טבל? אם הטבילה מעבירה את האדם לקטגוריה נפרדת - הרי שלאחר הטבילה הוא נחשב לטמא רגיל, שטומאתו אינה יוצאת מגופו, ומותר לו להיכנס למחנה לוויה. גם אם נבין שמעמדו של טבול יום זה למעמדו של אדם שלא טבל - עדיין ייתכן שאיסור הכניסה להר הבית חל רק כאשר הטומאה במלוא עוצמתה, ולא כאשר היא עומדת להתפוגג מאליה. ייתכן גם להבחין בהקשר זה בין בעל קרי לבין זב.

השאלה השנייה היא ברובד הדרבנן. הגמרא במסכת זבחים לב ע"ב אומרת:

"אמר ר' יוחנן: שחידשו בה דברים (הרבה), ואמרו: טבול יום אל יכנס למחנה לוויה."

קיים איסור דרבנן על כניסת טבול יום למחנה לוויה. וכך פסק הרמח"ם (הלכות ביאת מקדש פ"ג ה"ו):

"עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים, שמחוסר כיפורים העריב שמשו. ואסור טבול יום במחנה לוויה מדברי סופרים."

יש לשים לב שאיסור הכניסה לטבול יום אינו חל על כל מחנה הלוויה, אלא רק על עזרת הנשים.

החיל

בנוסף לאיסורי הכניסה שדנו בהם, קיים איסור כניסה נוסף מדרבנן - להיכנס לאזור החיל. המשנה במסכת כלים בסוף פרק א' מגדירה את האזורים השונים:

"הר הבית מקודש ממנו, שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו, שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו, שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת ממנה, שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת."

כיום כולנו טמאי מתים, ולכן אסורים מדרבנן להיכנס לשטח החיל. כמובן, הגדרת האזורים תלויה בהבנת הארכיאולוגיה של ההר, ולא ניכנס כאן לדעות השונות.

באופן כללי, אם כן, החשש באזור הר הבית הוא בשני רמות:

- א. ספק עזרה - ספק דאורייתא, ולכן לחומרא.
- ב. מקום שודאי איננו העזרה, אך ישנו ספק האם זה בתחומי החיל - ספק דרבנן.

אחריות הציבור על ההר

כפי שראינו לעיל בדברי הרמב"ם, יש הגבלה על כניסת גויים לאזורים מסויימים של הר הבית. הגבלה זו מעלה שאלה מעניינת: מה הטעם לאסור על גויים את הכניסה? וכי הם מקשיבים לציוויי ההלכה? נראה, שמהלכה זו עולה נקודה חשובה הנוגעת לכניסת טמאים להר הבית.

ב. אם המטמא הוא הנגיעה - בעל קרי צריך להיות משולח רק מחוץ למחנה שכינה, אך אם הראייה היא המטמא - הוא משולח חוץ לשני מחנות.

מסקנת התוספות היא שיש מחלוקת בין שתי סוגיות:

"אלמא, משמע חתם דמטעם נגיעה טמא. ובפרק יוצא דופן (מב.), דקאמר 'שכבת זרע לרואה - במשהו, לנוגע - בכעדשה', פליגא אדשמעתא ודהמפלת."

התוספות אינם מזכירים במפורש את ההשלכה הראשונה שצינו, שמחלוקת זו לרוונטית לשאלה אם בעל קרי הוא אב הטומאה או ראשון לטומאה.

הרמב"ם בפירושו המשניות מפרש שבעל קרי הוא ראשון לטומאה. לכאורה, אם הוא רק ראשון לטומאה - הוא צריך לצאת רק מחוץ למחנה שכינה, ומותר להיכנס לשאר המחנות. אמנם, בפסקי הרמב"ם נקודה זו מעט בעייתית. בהלכות שאר אבות הטומאות (פ"ה) נפסק:

"שכבת זרע מאבות הטומאה... ואחד הנוגע בה ואחד הרואה אותה בבשרו - שניהן ראשון לטומאה דין תורה."

הרמב"ם קובע שהרואה והנוגע נחשבים שניהם לראשון לטומאה, אך מזכיר אותם בנפרד. ואמנם, למרות שניהם ראשונים לטומאה - יש הבדל בין שיעור שכבת הזרע המטמא כל אחד מהם:

"וכמה שיעורה? לנוגע בכעדשה, ולרואה בכל שהוא."

אם כן, בעל קרי הוא ראשון לטומאה, אך מיטמא בכלשהו. אם נבין שבעל קרי לדעת הרמב"ם אכן טמא בשל הנגיעה בשכבת הזרע, הרי ייתכן שהוא השמיט את דין שילוח בעל קרי מהר הבית כיוון שהוא רק ראשון לטומאה, ואינו צריך להשתלח חוץ לשני מחנות.

נסכם, אם כן, שמהרמב"ם עולות שתי בעיות:

א. אם בעל קרי טמא בשל הנגיעה בשכבת הזרע, מדוע הרמב"ם לא מצריך שיעור לטומאתו?

ב. כיצד הרמב"ם מסתדר עם הגמרא הקובעת במפורש שבעל קרי משתלח חוץ לשני מחנות?

להלכה, מצאנו מפרש אחד - ה"מי נפתוח" (עמ' פז) - שהסביר שאכן לדעת הרמב"ם בעל קרי הוא ראשון לטומאה, והוא מותר להיכנס להר הבית. אמנם, זוהי דעת יחיד, בעיקר לאור הסוגייה בפסחים שממנה משמע ההיפך. רוב הפוסקים סוברים שכניסת בעל קרי להר הבית היא לפחות ספק דאורייתא, ויש להחמיר בה.

הלכה למעשה, אדם שהוא בעל קרי - אסור לו להיכנס להר הבית. כמובן, ניתן להיטהר מטומאת בעל קרי באמצעות טבילה, ואכן אנשים שנאלצו לעלות להר הבית - חיילים וכד' - ושאלו כיצד לנהוג, ענו קשייהם לטבול לפני העלייה.

טבול יום

כמה זמן צריך להמתין אחרי הטבילה? בעיקרון, טומאת בעל קרי היא טומאת ערב: האדם טובל ביום, ובערב הוא טהור. האם מותר להיכנס להר הבית לפני הערב? אדם שטבל ועוד לא נטהר נחשב ל"טבול יום", ושאלת הכניסה להר הבית מתעוררת לגביו בשתי רמות:

שקדשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא.

הקדושה הראשונה, אם כן, חלה על הר הבית וקידשה אותו עד מינו. אמנם, קיימת הבחנה בין קדושת הר הבית לבין קדושת ארץ ישראל:

"ולמה אני אומר במקדש וירושלים 'קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא', ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן 'לא קדשה לעתיד לבוא'?"

לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר: 'והשמותי את מקדשיכם', ואמרו חכמים: 'אע"פ ששוממין - בקדושתן הן עומדים'. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם - בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל. וכיון שעלה עזרא וקדשה - לא קדשה בכיבוש, אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה - הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה."

אם פוסקים כדברי הרמב"ם, ברור שכל ההגבלות על הכניסה להר הבית שרירות וקיימות גם בימינו. על דברים אלו חלק הראב"ד:

"אמר אברהם: סברת עצמו היא זו, ולא ידעתי מאין לו, ובכמה מקומות במשנה 'אם אין מקדש ירקב', ובגמרא אמרו 'דנפול מחיצות'. אלמא למאן דאמר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא - לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר א"י. ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי, דאמר 'קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא' - לא אמר אלא לשאר א"י, אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם. כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו."

למעשה, הראב"ד חולק על שתי נקודות בדברי הרמב"ם:

א. קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא.

ב. קיימת חלוקה הפוכה בין קדושת הר הבית לקדושת ארץ ישראל: בימינו, אפילו לדעת מי שטוען שארץ ישראל קדושה - קדושתם היתירה של ירושלים והמקדש אינה תקיפה.

לתוספות שיטה שלישית בשאלה זו, לפיה אין הבחנה בין קדושת ארץ ישראל לבין קדושת ירושלים והמקדש.

הראב"ד מסיים את דבריו:

"לפיכך, הנכנס עתה שם - אין בו כרת."

דיון בשיטת הראב"ד צריך לקחת בחשבון מספר עניינים.

ראשית - מדוע הראב"ד אומר שאין כרת בכניסה להר הבית, והרי לשיטתו הדבר מותר לחלוטין? האחרונים דנו בשיטתו, והרב קוק ואחרונים נוספים טענו שגם הראב"ד מסכים שיש בימינו איסור תורה, אמנם לא בדרגה של כרת, על הכניסה להר.

הגמרא במסכת מכות (יד ע"ב-טו ע"א) דנה בלאו שקדמו עשה (כלומר - לאו שהעובר עליו ודאי עבר קודם לכן על עשה):

"אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל לא תעשה שקדמו עשה - לוקין עליו."

בסופו של דבר, לאחר דיון מפורט, קובעת הגמרא בלאו שקדמו עשה נחשב כלאו הניתק לעשה, ולכן אין לוקים עליו.

על קביעה זו הקשו מספר ראשונים: משנה מפורשת קובעת שלוקים על טומאת מקדש, ואם אין לוקים על לאו שקדמו עשה - כיצד לוקים על טומאת מקדש? הרי לאו זה - ודאי קדמו העשה של שילוח הטמאים מחוץ למחנה?

ניתן לתרץ ולהסביר שהלאו של טומאת מקדש אינו מוגדר כלאו שקדמו עשה כיוון שאין סימטרייה בין העשה לבין הלאו. הלאו הוא לאו פרטי, החל על כל אדם טמא. העשה, לעומת זאת, לפי ניסוח הפסוק בתורה וההלכה ברמב"ם - מוטל על הציבור¹:

"מצות עשה לשלח כל הטמאים מן המקדש שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש."

משמע מהרמב"ם שהמצווה מוטלה על הציבור. יש אחריות ציבורית לקדושת המקדש, ואחריות זו מתבטאת, בין השאר, בשילוח הטמאים מן המחנה.

לאור הבנה זו ניתן להבין את האיסור על כניסת גויים להר הבית. הגוי אמנם אינו מצווה שלא להיכנס להר, אלא קיימת אחריות כללית על הציבור שגוי לא יעבור את גבול החיל, וקדושת המקדש לא תיפגע.

קדושת הר הבית בימינו

כל הדיון עד כה הוא רלוונטי רק אם נניח שקדושת המקדש חלה גם בימינו, כאשר בית המקדש עדיין אינו בנוי. כידוע, שאלה זו נתונה במחלוקת ראשונים.

הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ז ה"ז) פוסק:

"אע"פ שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבנינו: לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח. שנאמר: 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו' - מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם, שאע"פ שחרב - בקדושתו עומד."

דברי הרמב"ם מוסבים על מצות מורא מקדש, אך נראה שהם חלים על איסורי הכניסה בטומאה.

בגמרא קיימים דיונים רבים בשאלה אם קדושה ראשונה וקדושה שנייה קדשו לשעתן בלבד, או גם לעתיד לבוא. מהראשונים עולה שישנה הבחנה בין קדושת ארץ ישראל לבין קדושת המחיצות (ירושלים, הר הבית וכו'). ואכן, כן מבחין גם הרמב"ם (פ"ו ה"ד):

"כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה - אין קדוש גמור. וזה שעשה עזרא שתי תודות - זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדשו המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים. ובמה נתקדשה? בקדושה ראשונה

1 אמנם, הלשון "ולא תטמאו", ביחס לאיסור הכניסה בטומאה, היא בלשון רבים, אבל ברור שהלאו חל על יחידים (כמו "לא תאכלו על הדם", וכד').

אחרונים אחרים סברו שלדעת הראב"ד יש רק איסור דרבנן על הכניסה להר.

המאירי בשבועות בדף טז מביא שמנהג פשוט הוא להיכנס למקום המקדש, אך זוהי דעת יחיד. ברור שלדעת כל שאר הפוסקים - אסור להיכנס להר, בין אם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן.

מעבר לכך, ייתכן שהראב"ד מתייחס רק לבעיית הטומאה, שלדעתו אינה קיימת בימינו, אך גם לדעתו מצות מורא המקדש חלה גם כיום. הרב סולובייצ'ק זצ"ל הסביר ששני פנים למקדש: המקדש כמקום עבודה, וכבית הבחירה. ירושלים נקבעה כמקום הבחירה לעולם, ולכן גם כיום - כשקדושתה בטלה ואסור להקריב בה - עדיין אסור להקריב במקום אחר, כי היא נותרה מקום הבחירה. לפי הסבר זה, ייתכן שגם אם הקדושה לעניין הקרבת הקרבנות פקעה - עדיין חלה מצות מורא המקדש, אפילו לדעת הראב"ד.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון, תשס"ח *
* עורך: אביעד טוקולובר *

* בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
